

ŘEZNÍČKOVÁ, D., CÍDLOVÁ, H., ČÍŽKOVÁ, V., ČTRNÁCTOVÁ, H., ČUDOVÁ, R., HANUS, M., ..., & TRNOVÁ, E.

Dovednosti žáků ve výuce biologie, geografie a chemie

Praha: Nakladatelství P3K, 2013, 288 s.

Zdá se, že po období oborovědidaktického temna začíná svítat. Uvedená věta poměrně zdařile vyjadřuje nejen aktuální situaci v oborových didaktikách, které v Česku na přelomu 20. a 21. století zaznamenaly badatelský i institucionální útlum, ale přiléhavě charakterizuje také publikaci *Dovednosti žáků ve výuce biologie, geografie a chemie*, jež je bezesporu pozoruhodným badatelským dílem. Početný kolektiv oborových didaktiků biologie, geografie a chemie pod vedením D. Řezníčkové dal dohromady publikaci, která svým širokým mezioborovým záběrem i metodologickým uchopením patrně zůstane na poli oborových didaktik dlouho nepřekonána.

Jak již název napovídá, v centru pozornosti autorů je kategorizace a osvojování oborových a mezioborových dovedností. Obsahové zaměření publikace koresponduje s hlavními fázemi výzkumného projektu podpořeného Grantovou agenturou České republiky s ambiciózně znějícím názvem *Dovednosti žáků v biologii, geografii a chemii: výzkum zamýšleného, realizovaného a osvojeného kurikula na počátku implementace kurikulární reformy*. Úvodní dvě kapitoly zasazují sledovanou problematiku do širších kurikulárních i konceptuálních souvislostí, v další části jsou prezentovány výsledky jednotlivých fází výzkumu, členěné podle oborů. Závěrečná sedmá kapitola porovnává, diskutuje a syntetizuje výzkumná zjištění dosažená za jednotlivé obory. Součástí publikace jsou také v přílohách obsažené originální autorské didaktické testy a dotazníky.

Pokud bych měl podrobněji prezentovat obsah recenzované publikace, jednalo by se de facto o převyprávění standardní zprávy z výzkumu vymezením řešené problematiky počínaje, otevřenými otázkami a možnými směry dalšího bádání v závěru konče. Z pohledu výzkumníka působícího na poli oborových didaktik mohu vyzdvihnout zejména jasné a srozumitelné cílové nastavení výzkumu a propracovaný výzkumný design (s. 11 a 12 recenzované publikace). Jakkoli se cíle výzkumu mohou jevit jako velkášské a všeobjímající (mimo jiné analýza obsahu kurikulárních dokumentů, návrh systému oborových a mezioborových dovedností a jeho praktické ověření, tvorba, distribuce a vyhodnocení didaktických testů a dotazníků zjišťujících kontextová data, realizace rozhovorů s učiteli a se žáky – vše za jednotlivé obory), autorům se všechny cíle podařilo bezezbytku naplnit.

Koncepce publikace vychází z principu vzájemně provázaného výzkumu a tvorby víceúrovňového kurikula. Pro všechny obory byl zvolen stejný způsob výběru a třídění požadovaných dovedností inspirovaný tzv. cyklem řešení problémů, jenž odpovídá v současné době podporovanému badatelsky orientovanému vyučování a učení (Inquiry Based Education, srov. s. 12 a 35 recenzované publikace). U všech tří oborů jsou tak požadované dovednosti strukturovány do následujících okruhů: kladení otázek, získávání informací, organizování informací, vyhodnocování výsledků a formulování závěrů (podrobněji viz kap. 2 recenzované publikace). Navržené přehledy

184 dovedností se v další fázi výzkumu staly základem dotazníků adresovaných učitelům působících na základních, středních i vysokých školách. Analýza výpovědí obsažených v dotaznících sloužila jako zpětná vazba a korekce prvního návrhu systému dovedností. Následně bylo provedeno testování vybraných dílčích dovedností u žáků základních a středních škol doplněné dotazníky a rozhovory. Konkrétní výsledky dílčích studií realizovaných za každý obor zvláště jsou popsány v druhé části monografie. Zde se nemohu ubránit dojmu jisté mechaničnosti prezentace výzkumných zjištění a koneckonců i příliš deskriptivního a méně explanačního vyústění celé publikace.

Je třeba ptát se, zda skutečně šlo o transdisciplinární didaktický výzkum, jak tvrdí autoři (srov. s. 226 recenzované publikace), nebo se jedná o (pouhý) tři paralelní výzkumná šetření, která teprve vytvářejí předpoklad pro realizaci skutečného transdisciplinárního didaktického výzkumu. K tomu, aby bylo možné zaštitovat se transdisciplinárním výzkumem, chybí publikaci některé klíčové předpoklady. Prvním chybějícím předpokladem je vyváženost z hlediska zastoupených oborů a širě popísaných výzkumných postupů a výzkumných zjištění. Nelze se ubránit dojmu, že publikace je v tomto ohledu dominantně geografická. Pasáže věnované dovednostem ve výuce biologie a chemie jsou v hloubce i šíři prezentovaných informací méně bohaté (patrně se jedná o efekt silného koncepčního a autorského vkladu hlavní řešitelky výzkumného projektu). Druhý chybějící aspekt transdisciplinárního didaktického výzkumu je jazyková a pojmová rozkolísanost publikace. Dokladem může být ne zcela běžné užívání termínu „pedagog“ jako ekvivalentu zavedeného a patrně asi i v kontextu publikace přiléhavějšího termínu „učitel“ – nutno podotknout, že jen v některých kapitolách. Třetí zásadní důvod, proč dle mého názoru není možné publikaci vnímat jako transdidaktickou, je chybějící oborový přesah a nízká analytičnost a syntetičnost shrnujících a závěrečných pasáží (srov. kap. 7 recenzované publikace). Jakkoli je publikace silná v jednotlivých oborovědidaktických oddílech, v místech, kde by čtenář očekával vyústění směrem k obecnějšímu srovnání a explicitnímu pojmenování nadoborových souvislostí a průníků, se nachází pouze shrnující převyprávění již jednou prezentovaných výzkumných zjištění.

Výše zmíněné rezervy ale nejsou natolik zásadní, aby bránily celkově pozitivnímu vyznění publikace. Výzkumníci, kteří mají za sebou zkušenost s prací a především s komunikací v multidisciplinárních a multiinstitucionálních výzkumných týmech, jistě vysloví uznání, že publikace byla dotažena do stávající podoby. Ačkoli by publikaci před jejím vydáním prospělo nechat ji uležet a po čase se k ní opět s mírným odstupem vrátit, činovníci Grantové agentury by tento legitimní požadavek jistě nevyslyšeli. S přihlédnutím k termínovému sešňerování – a to je nutno ocenit především – vzhledem k nevstřícně nastaveným podmínkám financování oborovědidaktického výzkumu v Česku, autoři odvedli maximum možného. Možná by ale přeci jen nebylo od věci, kdyby se autoři ze své vlastní pilnosti, a nikoli pod břemenem termínů stanovených zadavatelem výzkumu, znovu podívali na získaná výzkumná data a podrobili je důkladnějšímu rozboru. Příkladem budiž analýza datového materiálu z realizovaných rozhovorů s učiteli (kap. 6). Ačkoli se jednalo o pracnou a časově náročnou aktivitu, její vyhodnocení a prezentaci by bylo možné provést více refle-

xivně, analyticky, s kritickým odstupem a v užší vazbě na teoretický rámec publikace i poznatky vzešlé z předešlých fází výzkumu.

Pokud bych měl zhodnotit publikaci jako celek, patrně nejcenějším příspěvkem autorů je dle mého názoru empiricky ověřená struktura oborově specifických dovedností, která bez nadsázky může být východiskem pro tvorbu příslušných oborových vzdělávacích standardů. Vymezení dovedností, jak je chápou autoři publikace (srov. kap. 2), totiž výrazně přesahuje na jedné straně směrem k oborově specifickým i mezioborovým znalostem a na straně druhé k všeobjímajícím kompetencím. Pro jinak než oborovědidakticky zaměřené čtenáře může být publikace přínosná především v tom, že podává výzkumem doložené svědectví o polysémii a jisté specifčnosti v přesvědčení a hodnotovém systému učitelů působících na různých stupních vzdělávání.

Autoři publikace si kromě chvály zaslouží také exemplární pokárání. Chtějí se snad alibistickou formulí *Publikace neprošla jazykovou korekturou* vyvázat ze zodpovědnosti za neprecizně odvedenou práci? Jazyková korektura by u publikací obdobného typu měla být samozřejmým a nezpochybnovaným standardem.¹

Jelikož každý čtenář přistupuje k textu vždy s vlastními normami a hodnotami, mohu bez nadsázky konstatovat, že počín autorského kolektivu nasadil vysokou laťku výzkumu v oborových didaktikách. Kniha současně dokládá, že práce oborových didaktiků má smysl a v podstatě je nikým nenahraditelná. Přeji si, aby vliv díla byl co největší.

Petr Knecht
knecht@ped.muni.cz

ERTL, H.

A world of difference? Research on higher and vocational education in Germany and England

Mnichov: Herbert Utz Verlag GmgH, 2014, 211 s.

Táto štúdia nadväzuje na nedávny výskum vysokoškolského a odborného vzdelávania v Nemecku a Anglicku. Tematicky aj metodologicky je spätá s predchádzajúcou publikáciou autora, ktorá bola publikovaná v roku 2002 (viz Ertl, 2002). Jej cieľom je prispieť k dlhodobému výskumu, ktorý sa zameriava na spoločné oblasti záujmu medzi Anglickom a Nemeckom. Opiera sa o prácu Davida Phillipisa a iných výskumných pracovníkov (viz napríklad Phillips & Ertl, 2003), ktorí v rámci anglicko-nemeckej pedagogickej výskumnej skupiny (agerg.org) skúmajú implementáciu reformy v širšom kontexte politiky Európskej Únie v Anglicku a Nemecku, pričom využívajú implicitnú komparatívnu perspektívu.

¹ Pozn. red.: Aniž bychom zpochybňovali autorův názor o nezbytnosti péče o jazykovou kulturu odborných publikací, otázkou je, zda by jazyková korektura měla být odpovědností autora, či nakladatele.

Táto kniha môže byť zaujímavá pre odborníkov z oblasti pedagogiky, a to nielen pre výskumných pracovníkov, ale aj pre učiteľov, ktorí sa venujú odbornému a vysokoškolskému vzdelávaniu, keďže skúmané témy sú aktuálne aj v iných európskych krajinách. V Českej a Slovenskej republike sa stále hovorí o reformách vo vzdelávaní, o modernizácii vyššieho a odborného vzdelávania, o implementovaní politiky Európskej únie, o vzdelanostnej spoločnosti, o lisabonskej stratégii, o globalizácii vo vzdelávaní, o štandardizácii vzdelávacích modelov, ap. Publikácia je zaujímavá nielen z obsahovej stránky, ale aj z hľadiska prezentovanej metodológie výskumu, pričom v každej kapitole sú detailne popísané použité metodologické postupy.

Táto publikácia skúma politickú agendu a jej dopad na proces vzdelávania v Anglicku a Nemecku. Opiera sa o množstvo výskumných projektov v oblasti vysokoškolského a odborného vzdelávania v týchto dvoch národných kontextoch. Tento výskum dokazuje, že prebiehajúca reforma vo vysokoškolskom a odbornom vzdelávaní v týchto dvoch krajinách zdôraznila vnútornú diverzifikáciu inštitucionálnych rámcov vzdelávacieho procesu, ktoré sú s medzinárodným kontextom späté často len málo alebo umelo. Napriek niektorým podobnostiam v rozvoji vysokoškolského a odborného vzdelávania v týchto dvoch krajinách, táto publikácia upozorňuje na pretrvávajúci význam špecifického prístupu vo vzdelávacej politike.

Prvá časť publikácie (kapitoly 1, 2 a 3) sa zameriava na niektoré hlavné témy vysokoškolského vzdelávania v týchto dvoch krajinách, zatiaľ čo druhá časť (kapitoly 3 a 4) analyzuje reformné iniciatívy v odbornom vzdelávaní a praxi:

Prvá kapitola prináša výsledky výskumu v oblasti financovania anglického vysokoškolského školstva. Prostredníctvom zmiešaného metodologického dizajnu; deskriptívnej analýzy databáz POLAR (*Participation of Local Area*) a UCAS (*Universities and Colleges Admissions Service*), dotazníkového šetrenia, rozhovorov v ohniskových skupinách, ap. odpovedá na otázku, aký je dopad zvýšených poplatkov na rozhodovanie sa študentov pri výbere vysokej školy.

Druhá kapitola skúma prechod zo stredoškolského odborného stupňa vzdelávania na vysokoškolský stupeň v kontexte Spojeného kráľovstva. Prezentuje výsledky kombinovaného kvantitatívneho a kvalitatívneho výskumu – analýzu širokospektrálnych databáz HESA (*Higher Education Statistical Agency*) a UCAS (*Universities & Colleges Admissions Service*), dotazníky, hlbkové rozhovory, inštitucionálne prípadové štúdie, trianguláciu výsledkov výskumu v diskusii, ap.

Tretia kapitola sa opiera o dva zdroje, pre ktoré bola východiskovým bodom reforma nemeckého vysokoškolského vzdelávania v kontexte bolonskej agendy – prednášku na konferencii „Úloha štátu a budúcnosť vysokoškolského vzdelávania vo Veľkej Británii, Japonsku a kontinentálnej Európe“, ktorá sa konala na Inštitúte japonských štúdií Oxfordskej univerzity, a výskum realizovaný pre ESRC SKOPE na katedre pedagogiky Oxfordskej univerzity. Kapitola sa opiera o publikácie vzniknuté z týchto dvoch zdrojov (Ertl, 2013a, 2013b) a zaoberá sa dopadom bolonských reforiem na vysokoškolské vzdelávanie v Nemecku, pričom sa zameriava na zmeny vzťahov medzi štátom a vysokoškolským vzdelávacím systémom ako aj na zmeny v prechode z vysokej školy do pracovného trhu.

Štvrtá kapitola sa zameriava na prístupy smerujúce k zvyšovaniu vplyvu zamestnávateľov na vytváranie a rozvoj všeobecných odborných kvalifikácií. Hodnotí zavedenie nového typu kvalifikácií v anglickom odbornom vzdelávaní, ktoré malo poskytnúť alternatívu zavedeným odborným kvalifikáciám. Na zber dát boli použité tri metodologické prístupy: prípadové štúdie, pološtruktúrované rozhovory a analýza dokumentov.

Piata kapitola sa opiera o dáta Eurostatu a Eurobarometru o postoji EU občanov k odbornému vzdelávaniu, ako aj o výsledky prieskumu učiteľov a škooliteľov odborného vzdelávania, a prostredníctvom analýzy dokumentov, prípadových štúdií a rozhovorov analyzuje iniciatívy na zlepšenie atraktívnosti primárneho odborného vzdelávania a praxe v nemeckom kontexte.

Výsledky výskumu prezentované v tejto publikácii poukazujú na niektoré konkrétne rozdiely vo vnímaní a implementovaní reforiem v školstve v Anglicku a Nemecku. Napríklad téma poplatkov za vysokoškolské vzdelávanie je v oboch krajinách vnímaná veľmi rozdielne; kým v Nemecku boli tieto poplatky zrušené veľmi rýchlo po ich zavedení, v Anglicku sú príspevky na vysokoškolské vzdelávanie a ich výška stále dominantnou témou. V oblasti financovania vzdelávania a kvalifikačnej reformy potom štúdie poskytujú silné príklady turbulencií v Anglicku, a relatívnej stability a kontinuity v rámci nemeckej vzdelávacej politiky.

Aj výskum dopadu európskej úrovne vytvárania politiky v oblasti vzdelávania a praxe na zmeny v politike vzdelávania a jej realizácie v Nemecku a Anglicku priniesol rozdielne výsledky. V Nemecku napríklad európske procesy veľmi zásadne zmenili štruktúru titulov a prechod absolventov na trh práce. Naopak, Anglicko sa v oblasti vysokoškolského vzdelávania javí ako pomerne rezistentné voči vplyvom vychádzajúcim z európskych procesov. Nezáväzný charakter Bolonskej deklarácie umožňuje anglickému systému ignorovať procesy namierené na zvýšenie porovnateľnosti vysokoškolského vzdelávania v rámci „Európskeho vysokoškolského priestoru“. Namiesto toho diskusiám v Anglicku dominuje téma financovania, medzinárodnej atraktívnosti univerzít a úlohy vysokoškolského vzdelávania v posilňovaní ekonomickej konkurencieschopnosti, a preto bolonský proces podstatne vysokoškolské vzdelávanie v Anglicku neovplyvnil. Europeizačné procesy teda naďalej zohrávajú v Nemecku a Anglicku veľmi odlišnú úlohu, a toto zistenie je v súlade s predchádzajúcou analýzou implementácie programov a iniciatív EU v Nemecku a Anglicku v oblasti vyššieho sekundárneho a odborného vzdelávania.

Konkrétne výskumné zistenia ilustrujeme na zaujímavom príklade štúdie prezentovanej v kapitole 3, ktorá môže byť inšpiratívna pre podobné výskumy na našich vysokých školách. Prezentovaný prieskum (Schomburg, Flother, & Wolf, 2012) sa týkal implementovania bolonských záverov do vysokoškolského sektoru v Nemecku. Prieskum zisťoval, ako vnímajú vysokoškolskí učitelia zmeny, ktoré priniesli bolonské procesy. Na 75 nemeckých vysokoškolských inštitúciách bolo oslovených 8 200 vyučujúcich. Štúdia uvádza, že 2 z 3 akademikov sa k novej štruktúre štúdia v podobe bakalárskeho a magisterského stupňa vyjadrili kriticky, a 3 zo 4 respondentov prieskumu uviedli, že bolonské reformy zhoršili ich pracovné podmienky. Podľa

188 autorov je dôležité spomenúť tieto výsledky v súvislosti s otázkou nebezpečenstiev, ktoré implementovanie bolonských reforiem prináša pre slobodu akademikov v determinovaní ich vlastnej sféry práce.

Publikácia prináša analýzy rôznych aspektov vzťahov medzi vzdelávaním a hospodárstvom. Porovnanie zvyrazňuje rozdiely medzi týmito dvomi krajinami, ktoré sú zakotvené v d'alekosiahlych spoločenských prístupoch k hodnote rôznych typov vzdelania a k hodnote, ktorú majú v hospodárskom systéme. Tak napríklad sa stále vedie pomerne široká diskusia o rozlišovaní vzdelávania na akademické a odborné v Anglicku a pomerne vysokom statuse odborných kvalifikácií v Nemecku. Úloha zamestnávateľov vo vytváraní kvalifikácií a študijných programov je, v porovnaní s Anglickom, v nemeckom kontexte veľmi dobre zakotvená. Nehovoriac o tom, že termín odborné vzdelanie neznamená v každej z týchto krajín celkom to isté. V Anglicku neexistuje formálna definícia odborného vzdelania. Výskum prechodu z odborného na vysokoškolské vzdelávanie demonštruje fakt, že mnohé študijné programy, ktoré sú prezentované ako odborné, pripravujú zároveň študentov na ďalšie vzdelávanie.

Na záver je možno povedať, že podľa autorov tento výskum vysokoškolského a odborného vzdelávania v Anglicku a Nemecku poskytuje hlavne príklady vnútronárodnej diverzifikácie, rozdielného prijímania procesov a pretrvávajúcej dôležitosti sociálnych, kultúrnych a vzťahových systémov špecifických pre danú krajinu. Na druhej strane je výskum dôkazom určitého dopadu tlakov vyvolávaných pojмами ako zvyšujúca sa konkurencieschopnosť či trhové mechanizmy vo vzdelávaní a praxi, ktoré vedú k podobným opatreniam a bezprostredným reakciám.

Takmer jednotnou štruktúrou nevelkého počtu kapitol pôsobí kniha prehľadne a zrozumiteľne. Prezentácia a diskusia záverov výskumu vychádza z kontextu a teoretických východísk skúmaných tém. Výsledky výskumu uvedené v jednotlivých kapitolách tejto publikácie by mohli byť inšpiráciou pre hľadanie odpovedí na niektoré otázky v rámci týchto tém aj v našich podmienkach, keďže podobné problémy sa vyskytujú aj v slovenskom a českom vzdelávacom systéme.

Mňa, ako vysokoškolskú učiteľku, najviac zaujala tretia kapitola, ktorá prináša výsledky skúmania dopadu bolonských reforiem na vysokoškolské vzdelávanie. Mnohé zistenia, ktoré táto kapitola prináša, som reflektovala v súvislosti s vlastnou pedagogickou skúsenosťou a preto si myslím, že by výskum tejto témy mohol byť zaujímavý aj v našich podmienkach.

Literatúra

- Ertl, H. (2002). *The role of EU programmes and approaches to modularisation in vocational education: Fragmentation or integration?* Munich: Utz.
- Ertl, H. (2013a). German Higher Education and the State: A critical appraisal in the light of post-Bologna reforms. *Oxford Studies in Comparative Education*, 22(1), 131–152.
- Ertl, H. (2013b). *The Impact of the Post-Bologna Reforms on German Higher Education and Transition of Graduates into the Labour Market*. SKOPE Research Paper, 116. SKOPE, University of Oxford. Dostupné z <http://www.skope.ox.ac.uk/wordpress/wp-content/uploads/2013/11/WP116.pdf>.

-
- Phillips, D., & Ertl, H. (Eds.). (2003). *Implementing European Union education and training policy. A comparative study of issues in four member states*. Dordrecht: Kluwer. **189**
- Schomburg, H., Flother, C., & Wolf, V. (2012). *Wandel von Lehre und Studium an deutschen Hochschulen – Erfahrungen und Sichtweisen der Lehrenden. Projektbericht*. Kassel: Internationales Zentrum für Hochschulforschung, Universität Kassel.

Edita Poórová
edita@objective-xyz.net